

DOĞU TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE HAZİN BİR GÖÇ HİKÂYESİ

Osman Kubilay GÜL*

ÖZET

Doğu Türkistan'da yaşıayan Uygurlardan bazıları Çin'in baskısı nedeni ile 1961 yılında vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Bu kabile önce Afganistan'a gelmiştir. Burada Birleşmiş Milletler tarafından korumaya alınmışlardır. Çin tarafından Afganistan'a yapılan baskılar sonucunda ise Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu makalede göçün ayrıntıları ve göçenlerin şimdiki durumu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uygur, Doğu Türkistan, Göç.

A SAD MIGRATION STORY FROM EAST TURKISTAN TO TURKIYE

ABSTRACT

Some of the Uygurs living in East Turkistan had to abandon their homelands in 1961 because of the compulsion of China. This convoy came to Afghanistan first. They were taken under protection by United Nations in there. As a result of compulsions done by China to Afghanistan, they migrated to Turkey. In this essay, giving information about details of migration and the current situation of immigrants was aimed.

Key Words: Uygur, East Turkistan, Migration

Doğu Türkistan'ın Coğrafyası:

Doğu Türkistan konusuna girmeden önce ülkenin sınırlarını belirtmekte fayda vardır. Doğu Türkistan, Büyük Türkistan'ın bir parçasıdır. Büyük Türkistan, batıda Hazar Denizi'nden, doğuda Altay ve Altın Dağları'na; güneyde Horasan, Kakakurum Dağları'ndan, kuzeyde Ural Dağları ile Sibirya'ya kadar uzanmaktadır.

Doğu Türkistan; Büyük Türkistan'ın doğusunda ve Asya kıtasının tam ortasında bulunmaktadır. Güneyde Pakistan, Hindistan, Keşmir ve Tibet, güneybatı ve batıda Afganistan ve Batı Türkistan, kuzeyde Sibirya ve nihayet doğu ve kuzeydoğuda Çin ve Moğolistan ile sınırdır¹.

Doğu Türkistan'ın yüzölçümü 1.828.418 kilometrekaredir. Bu Türkiye'nin iki buçuk katı bir toprak manasına gelmektedir. Doğu Türkistan; Tibet, İç Moğolistan ve Mançurya gibi Kızıl Çin müstemlekeleri dâhil, bütün Çin topraklarının beşte birini teşkil etmektedir. Bu toprağın 600.000 kilometrekaresi çöl, 91.000 kilometrekaresi ormanlıktır.

* Cumhuriyet Üniversitesi

¹ İsa Yusuf Alptekin, *Doğu Türkistan Davası*, İstanbul, 1992, s.23.

Batıda Pamir Platosu'ndan Çin'e kadar uzanan Tanrı Dağları; Doğu Türkistan'ı Tarım Havzası ve Çungarya Havzası, olarak ikiye ayrılır. Tanrı Dağlarının yüksekliği 4.000 metre civarındadır. Bu dağların en yüksek tepesi olan Han Tanrı Tepesi'nin yüksekliği, 7.439 metreye ulaşır. Bu dağların eteklerinde oldukça müsait otlaklar, hayvancılığa elverişlidir².

Doğu Türkistan'ın Kısa Tarihi:

Doğu Türkistan, Türklerin eski yerleşme alanlarından biridir. Bölgeye ilk hâkim olan Türk Devleti, Hunlardır. Makedonyalı İskender'in M.Ö. 326'da mağlup edilmesinden sonra M.Ö. 300 yıllarından itibaren Türk birliğini kurma çabalarına giren Hun Devleti, Doğu Türkistan'ı kendisine bağlamıştır³. Doğu Türkistan coğrafyası bu tarihten sonra sırasıyla; Hun (M.Ö. 220-M.S. 386), Tabgaç (386-534) ve Göktürk (550-840) hâkimiyetinde kalmıştır.

Bugün Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türkleri 840 yılında bölgeye yerleşmiştir⁴.

Büyük Uygur Devleti; Kırgızların baskısı ve Uygur Kağanı Böğü Kağan'ın Mani dinini ülkeye getirmesi ile zayıflamaya başlamıştır. Mani dini Uygurları savaşçı yapılarından uzaklaştırmıştır. Kırgızlar bu durumdan faydalanarak Büyük Uygur Devleti'nin başkentine girmeye muvaffak olmuşlardır.

840' yılında Kırgızların Uygur başkentine girmesinden sonra Uygurlar kendilerini toparlayacak bir varlık gösterememişlerdir. Bir kısmı Kuzey Çin tarafına (Kansu bölgesine), bir kısmı da bugünkü Doğu Türkistan (Turfan ve Kaşgar) tarafına göç etmişlerdir. Doğu Türkistan'daki Uygur Devleti, Doğu-Batı ticaret yolları üzerinde bulunduğu için iktisadî bakımdan çok gelişmiştir. Bu bölgede kurulan Uygur Devleti Cengiz istilasına kadar varlığını devam ettirmiştir⁵.

Doğu Türkistan'a göç eden Uygur Türklerinin başında Vu-hi Tegin'in kardeşi Ngo-nie Tegin bulunuyordu⁶. Bunlar, 840'ta Karabalasagun'da istilacılar tarafından öldürülen Uygur kağanının yeğeni Mengli'yi kağan seçerek 856'da Doğu Türkistan toprakları içinde 3. Uygur Devleti'ni kurmuşlardır⁷. Çin, Uygurların Doğu Türkistan'a yerleştiği tarihlerde Tibetliler tarafından baskı altında tutuluyordu. Bölge üzerindeki nüfuzunu korumak isteyen Çin, bu Uygur Devleti'ni

² Erkin Alptekin, *Uygur Türkleri*, İstanbul, 1978, s.84.

³ Mehmet Emin Buğra, *Şarki Türkistan Tarihi*, Ankara, 1987, s.59-65.

⁴ Uygurlar hakkında bib., Özkan İzgi, *Kutluk Bilge Kül Kağan-Böğü Kağan ve Uygurlar*, Ankara, 1986.

⁵ Erol Güngör, *Tarih'te Türkler*, İstanbul, 1999, s.44.

⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976, s.727-728.

⁷ Rıza Nur, *Türk Tarihi*, İstanbul, 1972, s.358.

hemen tanımıştır. Bundan sonra güneyde Tibet, batıda Karluk bölgesi ile sınırlı ve başlıca şehirleri Beşbalık (Ürimçi), Turfan, Kuçar, Aksu, Kaşgar ve Hami (Hoten) olan ülkeleri müdafaa ile iktifa ederek sanat, edebiyat ve ticaret sahalarında gelişen bu Uygur Devleti, Karahanlı Devleti ile X. yüzyılın sonlarına doğru birleşinceye kadar hüküm sürmüştür⁸.

Yedisu tarafına göç eden Uygurlar, kendilerinden evvel buraya kadar gelerek yerleşik hayata geçen ve Tibetlilerle olan savaş sırasında Doğu Türkistan'ın güney taraflarına kadar gelen (Kaşgar, Yarkent, Hoten) Uygur Türkleriyle kaynaşmışlardır. Uygurlar, Karluk Türkleriyle birleşerek 880'de Karahanlı Devletini kurmuşlardır⁹.

Doğu Türkistan daha sonra Kara Hoca Uygur Hanlığı (846–1218) ve Türk-Moğol İmparatorlu hâkimiyeti altında kalmıştır (1218–1759).

1750'de Çin işgali başlamış ve 1862 tarihine kadar sürmüştür. Bu süre içinde Doğu Türkistan'da 42 isyan hareketi olmuştur. 1863'te Mehmed Yakup Bey, Kaşgar merkez olmak üzere devlet kurmayı başarmıştır. Bu devlet Abdülaziz'den yardım isteyiş ve istedikleri yardımı almaya muvaffak olmuştur¹⁰. Mehmed Yakup Bey, en büyük desteği ise II. Abdulhamid tarafından görmüştür.¹¹ Bu desteğe rağmen kurulan devlet uzun ömürlü olamamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde sıkıntılı günler geçiriyor olması bölgeye yeterli desteği vermesini engellemiştir.

Yakup Bey'in 1877 yılı Mayıs ayında vefat etmesi üzerine Çin hiç vakit kaybetmeden Doğu Türkistan'a saldırmıştır. 18 Mayıs 1878'de Doğu Türkistan'ın tamamını işgal etmiştir.

1876'ta Doğu Türkistan tekrar Çin işgaline uğramıştır. 18 Kasım 1884'te Çin imparatorunun emriyle 19. eyalet olarak *Şin-cang* (*Xin Jian* "Yeni Toprak") adıyla doğrudan İmparatorluğa bağlanmıştır¹².

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti:

Esarete dayanamayan Doğu Türkistan'da 1931 yılında Kumul kentinde bağımsızlık ve hürriyet mücadelesi başlamıştır. Ülkenin bütün bölgelerindeki Çinlilere karşı zafer kazanılmıştır. 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuş,

⁸ Bib., Erkin Alptekin, *Uygur Türkleri*, İstanbul, 1978.

⁹ Erkin Alptekin, *age.*, s. 24–25.

¹⁰ Yakup Bey'in Abdülaziz Han adına hutbe okuttuğu ve sikke bastırıldığı bilinmektedir. Bib., İklil Kurban, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Ankara, 1995.

¹¹ Nevzat Özkan, *Türk Dünyası Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat*, Kayseri, 1997, s. 89.

¹² Erkin Emet, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Ankara, 2002, s.276.

Hoca Hacı Niyaz cumhurbaşkanı olmuş ve Kaşgar başkent ilan edilmiştir¹³.

Doğu Türkistan'da bağımsız bir devletin kurulması hem Çin hem de Sovyetler Birliği'ni endişeye düşürmüştür. Sovyetler Birliği; Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ve milli bir devlet kurmasının kendi egemenliğinde bulunan Batı Türkistan'a örnek olmasından çekinmiştir. Bu nedenle isyanın çıkışına destek verdiği halde Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra Çin ile anlaşması yolunda telkinlerde bulunmaya başlamıştır¹⁴. Neticede, Sovyetler Birliği ve Çin iş birliği ile Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ortadan kaldırılmıştır.

Şarkî Türkistan Cumhuriyeti:

Bağımsızlık ve hürriyet yolundaki mücadelesine devam eden Doğu Türkistan halkı, 1944 yılında Gulca'da milliyetçi Çinlilere karşı yine galip gelmiştir. Aynı zamanda Rus – Alman savaşı Rusların lehine gelişmektedir. Doğu Türkistan'daki ayaklanmaya destek veren Rusya, Gulca'da 1944 yılı Ekim ayında Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulmasına yardımcı olmuştur. Gulca, Tarbagatay ve İli şehirlerini içine alan bu cumhuriyet yeni olmasına rağmen bölgedeki Çin kuvvetlerini bozguna uğratmıştır. Rusya bu hızlı gelişmelerden korkup bu Cumhuriyetin yöneticilerini Çinliler ile anlaşmaya zorlamışlardır. 1946 yılında iki hükümet arasında 11 maddelik bir metin imzalanıp birleşik hükümet kurulmuştur. Böylece bu devlet de Rusya'nın olumsuz tutumu neticesinde ortadan kalkmıştır.

Kızıl Çin'in Doğu Türkistan'ı İşgali:

Doğu Türkistan'da birleşik hükümetin kurulmasından sonra Çin, bölgenin güneyinde Çinlileştirme politikası takip etmeye başlamıştır. Çin'in bu politikası Doğu Türkistan halkının Rusya'ya ılımlı bakmasına sebep olmuştur. Çin nüfuz alanını Rusya'ya kaptırmamak için idareyi milliyetçilere bırakmıştır.

Milliyetçi hükümet hızlı bir Türkleştirme politikası gütmeye başlamıştır. Özellikle eğitim alanında yaptığı reformlar Çin ve Rusya'yı telaşlandırmıştır. 1948'de Doğu Türkistan'da bulunan Çin

¹³ Hayit Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi*, Ankara, 1995, s.308.

¹⁴ Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti hakkında detaylı bilgi için bkz. Burhan Sayılır, *Doğu Türkistan'da Üç Dönem*, Türkler Ansiklopedisi, Ankara, 2002, s. 714–715.

silahlı kuvvetleri başkumandanı bir beyanname yayınlayarak yerli milliyetçilerin Rus taraftarlarından daha tehlikeli olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Bu gelişme üzerine milli hükümet görevden el çektiler ve yerine Rusya yanlısı bir hükümet göreve getirilmiştir.

Bu arada Mao ve arkadaşları yavaş yavaş Çin'e hâkim olmayı başarmıştır. 1949 Eylül'ünde Doğu Türkistan'daki Çin birlikleri komünist Çin hükümetine bağlılıklarını bildirmişlerdir. Böyle Çin hiçbir askeri güç kullanmadan Doğu Türkistan'ı işgal etmiştir.

Komünist Çin'in Doğu Türkistan'ı işgalinden sonra bölgede yaşanan binlerce Türk başka ülkelere göç etmişlerdir. Bu kabilelerden biri de Afganistan üzerinden Türkiye'ye gelen ve bugün itibariyle büyük çoğunluğunu Kayseri'de yaşayan Uygur Türkleridir.

Biz bu göçlerin nasıl olduğunu, göç sırasında neler yaşandığını yaşayan kaynaklardan öğrenmek için Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Seyit TÜMTÜRK ile Kayseri'de bir görüşme yaptık.

Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Göç

Göçten önce Doğu Türkistan'da nerede yaşıyordunuz?

Asıl göçü yoğun olarak yaşayanların bulunduğu bölge Doğu Türkistan'ın Yarkent şehri. Yarkent şehri, Doğu Türkistan'ın biraz batısındadır. Yüzde seksen ekseriyet bu vilayetten gelme. Yüzde üç, beş kadar Kaşgar vilayetinden, yüzde on, on beş civarında da Gulca, diğer adıyla İli vilayetinden gelme hemşehrilerimiz var. Bunların içinde Kargalık bölgesinden gelenler var, Ürimçi'den gelenler var. Daha sonra buraya değişik vilayetlerden Doğu Türkistanlılar var diyerek gelip yerleşen hemşehrilerimiz var. Asıl göçün ana gövdesini Doğu Türkistan'ın Yarkent bölgesinden gelen hemşehrilerimiz oluşturmaktadır.

Geldiğiniz yerin coğrafyası hakkında bilgi verir misiniz?

Yarkent, yerleşim olarak düz bir arazidedir. Çok münbit topraklara sahiptir. Yarkent'in tarihi de çok eskidir. Türklerin ilk bulunduğu bölgelerdir diyebiliriz. Yarkent'te Seyidiye Hanlığı, daha evvelinde Karahanlılar'ın hüküm sürmüştür. Daha sonra da bu bölgede Uygur Türk Devletleri kurulmuştur. Birkaç defa tarihte kurulmuş devletlere de başkentlik yapmış bir şehirdir.

¹⁵ Mehmet Emin Buğra, *age*, s.85.

Çinliler Yarkent'i bilerek ve kasıtlı olarak vilayet statüsünden nahiye statüsüne geçirmişlerdir. Düşüne biliyor musunuz, nüfusu bir buçuk milyonu aşmış bir ilçe ya da nahiye. Böyle bir strateji uygulayarak Çin, tarihte Türk devletlerine başkentlik yapmış ve büyük medeniyetlere katkıları bulunmuş bu şehri, bir Türk şehrini bugün ilçe konumuna getirmiştir.

Yarkent coğrafyası düz bir arazidedir. Dağlık kesimleri pek yoktur. Yarkent karasal bir iklime sahiptir. Halkın büyük bir ekseriyeti tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Yarket'in bir diğer özelliği de halkının misafirperverliğidir. Misafirperver olması hasebiyle de tarihten günümüze kadar Doğu Türkistan'ın pek çok vilayetinden gelen insanlar Yarkent'te barınmışlardır. Onun dışında Pakistan, Afganistan, Arabistan hatta Anadolu coğrafyasından, Türk Cumhuriyetlerinden, Özbek, Kırgız, Tatar, Türkmen kardeşlerimiz Yarkent'e gelip gitmişlerdir. Ticarî sebeplerle, başka sebeplerle yerleşip kalmışlardır. Yarkent'te bu mozaïği, renk ahengini görmek mümkündür.

Bugün Yarkent maalesef son üç, beş seneye kadar Ortaçağ Devri yaşıyordu. Çünkü Yarkent'te şehircilik, şehir planlamacılığı sıfır denecek seviyeydi. Geçtiğimiz günlerde annem ve babam gittiler. Otuz, kırk sene sonra kendi kaldıkları, doğdukları, büyüdükları, kendi gençlik ve çocukluklarını yaşadıkları evleri görmüşler. Hâlâ Yarkent'in imarı, gelişimi, modernizasyonu ile ilgili Çin'in hiçbir yatırımı ve çalışmasının olmadığını görmüşler. Son beş yıldır Çin'in orada ekonomik açılımları var. Bunu yapmadığı zaman Çin'deki ekonomik dengesizlik halkı ister istemez bölünme ve ayrılıkçı hareketlere sürüklüyor. Bu sebeple Çin, devlet politikası olarak ekonomik dengesizliği ortadan kaldırmaya yönelik geçici, halkı aldatmaya yönelik tedbirler almaktadır.

Doğur Türkistan'dan göç etme nedenleriniz nelerdir?

Doğu Türkistan'dan göç etme nedenlerimizin başında can güvenliğimizin olmaması gelmektedir. Özellikle 1949'da Mao-Zedung ve arkadaşlarının komünist devrimi yapmalarından sonra, Doğu Türkistan Bölgesinde de bu etkinliklerini giderek arttırmaya başladılar. Doğu Türkistan'da da, Çin'in diğer bölgelerinde de uygulamış oldukları kıyım, zulüm, katliam ve işkenceleri uyguladılar. Bu eziyetlerin hat safhaya ulaşması sonucunda bölgede yaşayan insanlar canlarını kurtarabilmek için başka ülkelere sığınmaya karar verdiler. Ayrıca hür dünyada Doğu Türkistan'ın dışarıya kapalı olan bu sıkıntılarını, Çin'in yaptığı insan hakları ihlallerini, yaptığı katliamları hür dünyada anlatmak için yurt dışına gitme arzusu ortaya çıkmıştı.

Çin, 1959–1960 yıllarında bir kanun çıkartarak yabancı ülke vatandaşlarını talepleri doğrultusunda eğer belgeleyebilirlerse geldikleri ülkeye iade etme kararı almıştır. Bundan istifade ederek Doğu Türkistanlılar kendilerini dışarıya atmışlardır. Bu çerçevede de iki grupluk kabile halinde 1961 ve 1963 senelerinde Doğu Türkistan'dan ayrılmışlardır.

1961'de ayrılan kabile ekseriyeti Yarkent şehrinde gelen hemşehrilerimiz. Altmış üçte gelen kabile ise Kaşkar daha çok Gulca (İli)'dan gelen hemşehrilerimizdir. Bugün Kayseri'de daha çok Yarkent'ten gelen hemşehrilerimiz bulunmaktadır. Gulca yani İli şehrinde gelen hemşehrilerimiz daha sonra İstanbul'a yerleşmişlerdir. Onlar daha çok ticaretle meşgul olduklarından ve buldukları coğrafyanın etkisi ile daha girişimci ruha sahip olduklarından İstanbul'a göç etmişlerdir. İstanbul'da çeşitli sektörlerde, özellikle deri sektöründe iş yapmakta ve kendilerinin geçim kaynağı olarak bu mesleği icra etmektedirler.

Göçlerde Afganistan'ı tercih etme sebebiniz nedir?

Göçün ilk çıkış kapısı Afganistan olmuştur. Çünkü Doğu Türkistan Afganistan ile sınırdır. Göç kabileleri Himalayalar'dan, Pamir yaylasından Afganistan'a geçmiştir. Üç aylık bir süreçte Doğu Türkistan'dan gelen kabileler o zamanki binitlerle at, eşek, deve, katır gibi hayvanlarla, hayvan bulamayanlar da yayan olarak Doğu Türkistan'dan Afganistan'a kadar zor kış şartlarında seyahat etmişlerdir. Afganistan'da da başlıca Kabil, Hanabat, Badahşan, Konduz vilayetlerine yerleşmişlerdir.

Göç kabileleri Afganistan'ı geçici bir üs olarak görmüştür. Çünkü Afganistan o dönemde Çin'in ekonomik ve siyasî baskısı altındadır. Bu yüzden Afganistan'da kalmalarının daha sonra Doğu Türkistan meselesini gündeme getirme, bu meseleyi uluslar arası platformda taşımaya imkân vermeyeceğinin farkına varmışlardır. Göç kabilelerinin önde gelenleri, aynı din, aynı soy ve aynı kültürden olduğumuz Türkiye'ye gitmeyi arzu etmişlerdir. Bu şekilde ilk temas Birleşmiş Milletler Mülteci Komiserliği ve UNESCO'nun çeşitli birimleri aracılığı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Afganistan, Kabil Büyükelçiliği ile sağlanmıştır. Türkiye'den yetkili olarak ilk temas edilen kişi Kaya Toperi Bey'dir

Afganistan'a gelişiniz hakkında bilgi verir misiniz?

Doğu Türkistan'dan göç sırasında halkın büyük bir çoğunluğunun malları ellerinden alınmıştır. Şu tarihte terk edeceksiniz diye bir tebliğ gönderilmiş ve herkes hazırlıksız yakalanmıştır. Kimse malını, mülkünü, arsasını, evini arazisini

değerinde satamamıştır. Birçoğu orada bırakmış gelmiştir. Bizim de orada çok geniş arazilerimiz var. Ecdadımızın kaç asırda yapmış olduğu birikimler orada kalmıştır. İlerde bunlar uluslar arası mercilere başvurup mallarını talep etmesinler diyerek orada kalan akrabalarımıza çok düşük ücretler ödeyerek bütün mal varlığımız satıldı, el değiştirdi gibi bir sahtekârlığa başvurmuştur. Daha sonra bu konu ile ilgili olarak, falan dayınızın oğlu, satmaya yetkisi olmayan, uluslar arası kanununda satmasına izin vermediği kişiler o malı mülkü satmıştır. Şuna geleceğim evin değeri on bin dolarsa yüz, iki yüz dolara, üç yüz, beş yüz dolara bunlar elden çıkarılmıştır. Büyüklerimiz derki **“Ben evi sattığım paraya bir eşek aldım onun üzerine yiyeceğim ekmeğimi, erzakımı koydum yola çıktım.”** Düşününün bir ev parasına bir eşek ne kadar komik bir meblağa.

Yolda gelenler tandırlarda ekmek yapmışlar. Birkaç aylık yol olduğu için ekmekleri kurutmuşlar. O ekmekleri çuvallara doldurmuşlar yiyerek gelmişler. Elinde mesleği olanlar yolda gelirken karşılaştıkları yerleşim birimlerinde tamirat yapmışlar, yanlarında getirdikleri eşyaları takas edilmişlerdir. İklim ve hastalıklar nedeniyle pek çok kişinin ölmesine rağmen kabileler Afganistan'a ulaşmayı başarmışlardır.

Afganistan'dan başka nerelere göçler oldu?

Doğu Türkistan'dan yapılan göçlerin ana gövdesi Batı Türkistan'a olmuştur. Batı Türkistan ile Doğu Türkistan birbirine sınır olduğu için Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a büyük kabileler hâlinde göçler olmuştur. Mao-Zedung ve arkadaşlarının yapmış olduğu ihtilal sonrasında kitleler halinde on bin, yirmi bin, otuz bin kişilik guruplar bu ülkelere göçler yapmışlardır. Bu ülkelerde Doğu Türkistanlılar varlıklarını hâlâ devam ettirmektedirler. Meselâ Kazakistan'ın Yarkent diye bir kasabası vardır. Yarkent kasabası tamamen bizim Doğu Türkistan'ın Yarkent şehrinde göç edenlerden oluşmaktadır. Meselâ Çimkent'te buna başka bir örnektir. O dönem komünist ihtilâlden kaçıp sığınan kardeşlerimizin oluşturduğu bu nüfus en iyimser rakamla bir buçuk milyonun üstündedir.

Çin'in en çok tehdit olarak algıladığı ve endişe duyduğu kesim de özellikle Batı Türkistan'dır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin kurulmasıyla Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki Uygurların Doğu Türkistan'daki kardeşleri ile irtibata geçmelerinden ve Batı Türkistan'daki bağımsızlık hareketinin Çin'e sıçramasından endişe etmektedir. Bugün hâlâ aynı endişeyi taşımaktadır. Ayrıca Çin'in başını çektiği Rusya ile birlikte oluşturdukları Şangay İttifakının ana sebebi de Çin'in güvenlik endişesi ve Doğu Türkistan'ın bağımsızlık hareketinin önünü alabilmek için oluşturduğu bir oluşumdur.

Türkiye'yi tercih etmenizdeki nedenler nelerdir?

Göç kafilesi sınırı geçerken Doğu Türkistan sınırında kalanlar sınırı geçecek olan büyüklerimizin yakalarına sarılarak “ **Siz bizi kızıl komünistlerin elinde bırakıp gidiyorsunuz hür dünyaya. Biz burada zulüm ve işkence ile baş başa kalıyoruz. Siz hür dünyaya gittiğiniz zaman bizim buradaki Doğu Türkistan'daki ızdırabımızı, çilemizi hür dünyada anlatmazsanız öbür dünyada demir turnaklarımız yakanızda olur.**” diyerek büyük bir sorumluluğu da bizim büyüklerimize yüklemişlerdir. Bu sorumluluk bilinciyle büyüklerimiz Afganistan'a geldikten birkaç ay sonra gayrı resmi olarak cemiyet kurmuşlardır. Aslında cemiyet resmi olarak kurmak istenmişse de Afgan hükümeti Çin'in baskısından korktuğu için izin vermemiştir. Afgan aydınlarının ve vatanseverlerinin de desteği alınarak, gayrı resmi olarak Şarkî Türkistan Muhacirleri Cemiyeti adı altında teşkilatlanmaya gidilmiştir.

Şarkî Türkistan Muhacirleri Cemiyeti'nin ilk reisi Seyid Abdulveli Efendi'dir. Mehmet Cantürk, Mir Ahmet Batur, Seydullah Tümtürk, Abdulkadir Öztürk, Yusuf Batuhan, Mehmet Ergenekon, Nurettin Batur'un katılımı ile sekiz kişiden oluşan ilk teşkilatlanma oluşmuştur. Cemiyetin çalışma yapabilmesi için gerekli olan her türlü teşkilat oluşturulmuş ve görev dağılımı yapılmıştır.

Şarkî Türkistan Muhacirleri Cemiyeti birinci ve ikinci gelen kabile ile birlikte sayıları 330 kişiye ulaşan Doğu Türkistan göçmenlerini temsil etmiştir. Bu teşkilat uluslar arası kuruluşlarla görüşmeleri yürütmüştür. Türkiye, Amerika, Suudi Arabistan gibi ülkelerle resmî temaslarda bulunmuştur.

Kafilenin Afganistan'a yerleşmesi ve burada faaliyetlerini sürdürebilmesi Çin tehdidi nedeniyle zor görünmektedir. Bu nedenle cemiyetten sığınmak için bir ülke tercih etmeleri istenmiştir. Amerika'dan tutun da Arabistan'a kadar pek çok ülke kafileyi davet etmiştir. Hatta Sovyetler Birliği bile davette bulunmuştur. O dönemde komünizmin yaygın olduğu ve dünyayı tehdit eder bir hâl aldığı için kabilemiz dünyada çok ilgi görmüştür. Pek çok davet alındığı için bir tercih yapılmak zorunda kalınmıştır.

Bu tekliflerden birkaç tanesi ciddî tetkiklere tabi tutulmuştur. Bunlardan ilki Rusya'nın teklifidir. Bir grup Rusya'ya gitmeyi önermiştir. Batı Türkistan'da pek çok akrabamızın bulunması ve Büyük Türkistan'ın batı kısmının o dönemde Rusya'nın elinde bulunması nedeniyle böyle bir düşünce ortaya atılmıştır. Rusya'nın bu teklifi sunmaktaki amacı kafileyi zor bir durumdan kurtarmaktan çok o dönemde arasının pekiyi olmadığı Çin'e karşı elinde yeni bir koz edinme isteğidir. Bu teklif çok fazla taraftar bulamamıştır.

Diğer bir davet de Suudi Arabistan'dan gelmiştir. Bir gurup hemşehrilerimiz Suudi Arabistan'a gitmek istemiştir. İslam kardeşliği bağlamında kutsal topraklara gitmek istemişlerdir. Fakat Suudi Arabistan bizi kabul ederken Çin pasaportu ile kabul edeceğini söylemiştir. Türkiye'de bulunan liderlerimiz “ **Bir Çinli olarak Suudi Arabistan'da yaşamak istiyorsanız oraya gidin ama bir Türk gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamak istiyorsanız Türkiye'ye gelin.**” mesajını göndermişlerdir. Bu mesajın etkisi ile Suudi Arabistan alternatifi de ortadan kalkmıştır. Suudi Arabistan maddi olarak Türkiye'den daha iyi imkânlar sunmasına rağmen Türkiye tercih edilmiştir. Tabi Türkiye'nin tercih edilmesinde adaptasyon sorununun olmaması ve davamızı rahat bir şekilde yürütebileceğimiz bir ortamın olması da etkilidir. Bugün de baktığımızda Türkiye'nin tercih edilmesinin çok doğru bir karar olduğu gözüküyor.

Büyüklerimiz istişare yapıp “**Türkiye'ye bizim gitmemiz lazım. Biz Türk'üz. Bizim dilimiz Türkçe, aynı dindeniz, geçmişimiz bir, Türkiye'deki kardeşlerimizi bizden bin sene önce çıkmışlar Anadolu'ya yerleşmişler. Bizde mecbur kaldık, bin sene sonra biz de kardeşlerimizin yanına gitmemiz lazım ki orada ancak, biz Türkiye'de Doğu Türkistan'daki derdimizi anlatırız. Oranın desteği ile uluslar arası platformlarda Doğu Türkistan meselesini gündeme getirebiliriz.**” diyerek tercihlerini Türkiye'den yana kullanmışlardır. O zaman rahmetli İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra Beyler¹⁶ ikisi de Doğu Türkistan bağımsızlık mücadelesinin iki lideri. Bu liderlerin de Türkiye'de bulunmaları bizim kafilenin Türkiye'yi tercih etmelerindeki önemli sebeplerinden birisidir.

O dönem dış işleri bakanı Adalet Partisi'nden İhsan Sabri Çağlayangil'dir¹⁷. Bizim Türkiye'ye gelmemizde de Adalet Partisi'nin büyük gayretleri var. Bizim ilk talebimiz gerçekleştiği zaman CHP iktidarı biraz meseleye soğuk bakmıştır. Türkiye'de iktidarın değişmesi ve Adalet Partisi'nin iktidara geçmesi ile bizim de Türkiye'ye geliş yolunuz açılmıştır.

Türkiye'ye geliş hikâyenizi anlatır mısınız?

Bizim Türkiye'ye geliş hikâyemizde en önemli yer Kaya Toperi Bey'e aittir. Kaya Toperi Bey'in şahsî gayretleri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin himayesi, himmeti bizim şuan ki durumumuza

¹⁶ Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin hakkında detaylı bilgi için bkz. Erkin Emet, *Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin*, Türkler Ansiklopedisi, Ankara,2002, s.723.

¹⁷ 27.10.1965 – 26.03.1971 yılları arasında Adalet Partisi'nden Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur. (Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074–1990)*, Ankara, 1996, C.II, s. 1200.

gelebilmemiz için çok önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti hakikaten tarihî vizyonuna, tarihi misyonuna yakışır bir siyasî tavırla Doğu Türkistanlı kardeşlerine sahip çıkmış ve bizim Türkiye'ye geliş kapılarımızı açmıştır.

Türkiye'ye gelişimizde; Afganistan'dan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tahsis etmiş olduğu uçaklarla Esenboğa Havaalanına gelinmiş, Kafileyi Ankara'da Ankara valisi ve bakanlar karşılamıştır.

Şimdi bizimkiler Afganistan'a geldiklerinde yabancılık çekmişlerdir. Afganistan'ın dili, yaşam tarzı, kültürü, medeniyeti Doğu Türkistan'dan çok farklıdır. Her ne kadar Asya coğrafyasından olsak da çok farklılık arz ediyordu. Şimdi orada Afgan hükümeti sahip çıkıp himaye etmiştir, halkı da çok sempati ile yaklaşmıştır ama bizim Afganistan'daki bazı şuursuz insanların küçük görür, hakir görür hareketleri, bizi fazlasıyla üzmüştür. Tabi bu davranışı bütün Afganlılara mal etmek doğru değildir. Bize bu şekilde davranan kişiler azınlıktır. Bizim başımıza gelen musibetten haberi olmayan, tarihten haberi olmayan, dostundan düşmanından haberi olmayan bazı insanlardır.

Afganistan'daki en büyük sıkıntı Afganistan küçük bir ülke olması hasebiyle Doğu Türkistan ile ilgili teşkilatlanmaya geçip bazı yerlerle temas kurmaya başlanınca Çin istihbaratının durumdan haberdar olup hemen müdahalede bulunmaya çalışması olmuştur. Bizim kafilemiz yabancı ülke vatandaşı sayıldığı için yurt dışına çıkış izni verilmişti. Fakat göçen kişilerin Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için teşkilatlanmaya başlaması Çin'i rahatsız etmiştir. Demek ki bunlar yabancı ülke vatandaşı değil, bu kisveyi kullanarak Doğu Türkistan'ı terk edip kaçmışlar. Bunlar Çin'in aleyhine Doğu Türkistan'ın bölünmesine destek olma yönünde faaliyet gösteriyor diyerek, Afgan hükümeti ile temasa geçip bizi geri talep etmiştir. Afganistan bir ara baskıya boyun eğme noktasına gelmiştir.

Doğu Türkistanlılar Çin'e iade edilme korkusunu yaşamaya başladılar. Böyle olunca bizimkiler Türk Büyük Elçiliği'ne ve Birleşmiş Milletlere başvurarak “ **Bizi Çin talep ediyor, bizim burada Doğu Türkistan vatandaşı olduğumuzun farkına varmış. Biz iade edilirse bizi katlederler bizi öldürürler. Bizi vermeyin.**” demişlerdir. İsteklerine Birleşmiş Milletler ve Türkiye dışişleri ağırlığını koyarak “**Bunlar bizim kardeşimizdir. Bunları hiçbir şekilde Çin'e iade etmenizi istemeyiz. Böyle bir şeyi kabul etmeyiz. Biz bunları şartlar oluşunca Türkiye'ye götüreceğiz.**” diyerek Afgan hükümetini de rahatlatmışlardır. Bu sayede Çin baskıları da sonuçsuz kalmıştır.

Türkiye'ye gelenler sıfırla gelmişlerdir. Yani ellerinde herhangi bir ciddi birikim yoktur. Türkiye'ye gelenler Afganistan'dan Türkiye'ye gelene kadar üç dört sene yani el emekleri ile kendi mesleklerini icra ederek yaşmalarını sürdürmüşlerdir. Türkiye'ye

gelen insanlar sıfırdan başlayan insanlardır. Hiçbir deneyimi, hiçbir altyapısı olmayıp sıfırdan başlayıp gelmişlerdir.

Türkiye'ye gelmenize Türkiye sınırları içerisinde kimler yardımda bulundu?

Bizden önce 1955 yıllarında Doğu Türkistan'dan çıkan liderlerimiz var. İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra Beyler. Onlar Doğu Türkistan'dan Hindistan'a geçerek Pakistan, Hindistan üzerinden Türkiye'ye geliyorlar. Onlar ilk önce bazı alt yapıları oluşturuyorlar. Türkiye'de milliyetçi liderler ile görüşüyorlar. O zamanki dönemde Yeniden Milli Mücadeleciler, Milli Talebe Birliği ile görüşüyorlar. Bizim liderlerimize milliyetçi kesim çok sahip çıkmıştır. Liderlerimiz onlarla birlikte çeşitli etkinliklere katılmışlar, paneller, konferanslar gerçekleştirmişler. Türkiye kamuoyunun Doğu Türkistan'a karşı bilinçlenmesini sağlamaya çalışmışlar. Onlar bizim buraya gelişimize bir şekilde vesile olmuşlar. Bunların yol yordamı ön ayak olması ve resmî temasları ile biz Türkiye'ye gelebildik.

1961'de Afganistan'a geldikten altı ay sonra Türkiye ile irtibata geçilmiştir. Üç dört sene sonra da bu sonuçlanmış ve Türkiye yolu bize açılmıştır. Türkiye'ye ilk başvurular yapıldığında Türkiye bizi kabul etmemiştir. Bunun nedeni o zamanki siyasî iradenin "Türkiye dışında Türk yoktur."düşüncesini benimsemiş olmasıdır. Meselâ, İkinci Cihan Harbi sırasında Türkiye'ye sığınan Kırım Türklerinin Türkiye'ye sığındığı fakat Türkiye'nin bu Türleri Rusya'ya geri gönderdiği söylenmektedir. Bu düşünce Türkiye'nin tarihi hatalarından birisidir. Siyasî iradenin değişmesi bizim de Türkiye'ye gelmemizin yolunu açmıştır.

Dört sene boyunca Çin'e iade korkusu ve belirsizlik içerisinde yaşamışlardır. İnsanların elinde hiçbir belge yok, nerenin vatandaşı oldukları bile belli değildir. Sadece Birleşmiş Milletler tarafından mülteci olduklarına dair verilen belgeler mevcuttur. Bu belgeler hâlâ bizim elimizde. Bu belgeler ile biz göçü yaptık.

Türkiye 1955'te imzalamış olduğu bir antlaşma ile Asya ülkelerinden mülteci kabul etmemeyi taahhüt etmiş durumdadır. Bizi Türkiye'ye kabul etme hakkı yok yani. Türkiye'nin bize sahip çıkmasındaki tek gerekçe, bizimle aynı soy, aynı ırk ve aynı dinden olmasıdır. Türkiye kardeşlerine sahip çıkmıştır. Komünist Çin'den kaçıp Afganistan'a sığınan kardeşlerine uçak tahsis ederek, resmî kanallardan açık, aleni, bizim gelişimize destek vermiştir. Birleşmiş Milletler iskân fonu ve Türkiye Cumhuriyeti iş birliği ile Kayseri'de iskân evleri yapılmıştır. Bizim kabileler Sivas Oteli, Meydan Oteli, Sakarya Oteli, Vatan Oteline yerleşmişlerdir. Yani biz Afganistan'dayken bu evlerin temeli atılmıştır. Bizim kabileler altı ay

bu otellerde kalmışlardır. 1966 yılının baharında evler bitmiş ve kabileler bu evlere yerleşmişlerdir.

Kayseri bizim tercihimiz olmamıştır. Kayseri bize devletin tahsis ettiği bir yerdir. O dönem içerisinde Kayseri bize uygun görüşmüştür. Kayseri halkına da ayrıca teşekkür etmek isteriz. Bize, öz kardeşlerine misafirperver davranarak bizim Kayseri'ye alışmamızı sağladılar.

Derneğiniz bütün Doğu Türkistanlıları aynı çatı altında toplamayı başardı mı?

Şimdi derneğimizin isminden anlaşılacağı üzere Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği. Genel merkez Kayseri. Doğu Türkistanlıların yerleşik olarak ilk buldukları yer yine burası. Kayseri bugün de yine Doğu Türkistanlıların en yoğun olarak buldukları yerdir. 1965'ten beri yaklaşık 40 senedir Doğu Türkistan'da yapılan bütün örf ve adetlerimizi, geleneklerimizi, göreneklerimizi, kültürümüzü, her şeyiyle Kayseri'de yaşatmaktayız. Türkiye'deki Türk kültürüne bir adaptasyonumuz söz konusu ama kendi kimliğimizden ve kültürümüzden de hiçbir taviz vermiyoruz. Yani Türkiye'de Doğu Türkistan'ı yaşatıyoruz. Bu manada Ankara'da şubemiz var. Bunun yanında İstanbul, Adana, İzmir, Ankara, Bursa başta olmak üzere yaklaşık yirmi sekiz vilayette derneğimizin temsilciliği var. Gökbayrak dergimizin temsilciliği var. Buralarda bu vilayetlerde temsilcilerimiz vasıtasıyla sık sık Doğu Türkistan'ı gündeme getirici paneller, konferanslar, etkinlikler, televizyon programları, basın toplantıları yapmaktayız. Türkiye dışında yine yaklaşık yirmi beş, otuz ülkede başta Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ülkeleri, Orta Asya ve İslam Dünyası olmak üzere yayın organımızın temsilcilikleri var. Bu manada merkez diyebiliriz.

Doğu Türkistanlıların hepsinin bize gönül bağlılığı mevcuttur. Fiziki bir bağlılık dersek tabii ki bizim üst kurulumuz Dünya Uygur Kurultayı'dır. Biz de o teşkilatın Türkiye temsilcisiyiz, Türkiye sorumlusuyuz. Teşkilatımızın kurucusuyuz aynı zamanda. Dünya Uygur Kurultayı Teşkilatı'nın merkezi Almanya Münih'te bulunuyor. Tabii aynı zamanda kurultayın da en aktif teşkilatı biziz.

Türkiye'deki faaliyetleriniz hakkında bilgi verir misiniz?

Daha önce bahsettiğim gibi Doğru Türkistan'da kalan akrabalarımızın ***“Davamızı, derdimizi hür dünyada anlatmazsanız buradaki çekmiş olduğumuz zulmü Çin'in bize, soydaşlarımıza, kardeşlerimize yapmış olduğu zulmü hür dünyada anlatmazsanız bunun hesabını öbür dünyada***

sorarız.” sözleri doğrultusunda çalışmalarımız 1961 de başlamış ve bugüne kadar hiç durmamıştır.

Bugün Doğu Türkistan'la ilgili on iki yıldır hiçbir aksaklık ve ara vermeden yayınlanan tek yayın organı bizim Gökbayrak dergimizdir. Bu dergi teşkilatımızın yayın organıdır. Bugün Türkiye Türkçesi, Uygur Türkçesi ve zaman zaman da önemli kısımları İngilizce olarak yazılan makaleler dergimizde yayınlanmaktadır. Dergimizin yaklaşık üç bin civarında tirajı vardır. Dergimizin Türkiye'de yaklaşık yirmi sekiz, otuz vilayetteki temsilcilerimiz vasıtasıyla Türkiye'nin çeşitli vilayetlerine dağıtılmakta ve abonelik işlemleri yürütülmektedir. Türkiye'de seksen vilayete dergi ulaşmaktadır. Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanına, Meclis Başkanına, parlamentoya, siyasi temsilcilere, siyasi partilere, milletvekillerine, Yüksek Öğrenim Kurumuna, Valiliklere tamamen ücretsiz dağıtılmaktadır. Buradaki maksat Doğu Türkistan'daki Çin zulmü hakkında Türkiye'de yaşayan kardeşlerimizin bilgilendirilmesidir. Doğu Türkistan'ın Türk yurdu olduğu gerçeğinin, gelecekte de bağımsız Türk Devleti olarak var olacağı gerçeğinin bilinmesi için, oradaki otuz beş milyon kardeşimizin, soydaşımızın derdini anlatmak için bu dergi bu kesime ücretsiz olarak gönderilmektedir. Bunun dışında biraz evvel bahsettim otuz küsur ülkeye de Türklerin, Türk soylu, kardeşlerimizin olduğu yerlere de dergimiz ulaştırılmaktadır. Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen, Tacik, Tatar yani kardeşlerimizin bulunduğu coğrafyalara göndermekteyiz.

Dergimiz ticarî bir gaye taşımamaktadır. Ama tabi ki malumunuz derneğimizin bir yerden geliri yoktur. Derginin finansmanını şu şekilde sağlamaktayız: Burada çok önemli bir konu, büyüklerimiz kırk sene önce “Türkiye olsun. Türkiye'de biz derdimizi en iyi şekilde anlatabiliriz. Çünkü biz Türküz. Aynı din, aynı soy, aynı ırktan geliyoruz. Onlar bizim kardeşimiz onlar bize sahip çıkarlar.” demişlerdir. Bu gerekçe bugün onların ne kadar haklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bugün üç bin tirajlı bir derginin yaşaması aylık en az üç, dört bin dolar malî yük getirmektedir. Bu gelinen noktada dergimizin hayatta kalabilmesi, faaliyetini sürdürebilmesi için Türkiye'deki kardeşlerimizin, bizden bin sene önce gelip Anadolu'ya yerleşen kardeşlerimizin, maddi ve manevi yardımları, destekleri, reklâm bazında olsun, abonelik bazında olsun, bağış bazında olsun bu desteklerle dergimiz faaliyetini sürdürmektedir. Tabi öncelikle biz teşkilatımızdaki yönetim kurulu arkadaşlarımız yükün en ağır kısmını, en sorumluluğu fazla olan kısmını çekmekteyiz. Geri kalan bir kısmını hemşehrilerimize pay etmekte ve diğer kısmını da Türkiye'deki kardeşlerimizden, Türk kardeşlerimizden, Anadolu'da yaşan kardeşlerimizden karşılamaktayız.

Gökbayrak isminde internet sayfamız mevcuttur. Bu sayfamız da üç, dört yıldır faaliyet göstermektedir. Burada Türkiye Türkçesi,

Uygur Türkçesi ve İngilizce olarak derdimizi anlatmaya çalışmaktayız. Sitede Doğu Türkistan içindeki durum ve dünya kamuoyundan yorumlar, bilgiler, haberler verilmektedir

Dergimiz ve internet sayfamız dışında yine eğitim alanında faaliyetlerimiz devam ediyor. Kayseri'deki Doğu Türkistanlılardan bugün birinci sınıftan üniversite çağına kadar yüze yakın talebemiz var. Bu talebelerimizden başarılı olanlara, başarı oranlarında dersane imkânları ve burslar vermekteyiz. Onların en iyi şekilde okuması için derneğimiz hiçbir maddî sıkıntıdan kaçmadan bu desteği sağlamaktadır.

Merhum liderlerimizden İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra Beylerin en büyük arzusu Ankara'da bir teşkilatlanmayı gerçekleştirebilmektir. Bir sivil toplum örgütü kurabilmektir. Çünkü Ankara Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti değil, Ankara Türk Dünyasının başkentidir. Çok önemli bir merkezdi ve burada Doğu Türkistan'ın anlatılacağı bir sivil inisiyatif, bir dernek, bir vakıf, bir teşkilatın olması gerekirdi. Maalesef büyüklerimizin o dönem böyle bir imkânı olmadı. Nasip bizeymiş. 2002 senesinde Kızılay'da teşkilatımızı kurduk ve bugün teşkilatımızın yapmış olduğu faaliyetler gerçekten bizi ziyadesiyle memnun etmektedir. Ankara'daki siyasilere, iş adamlarına, bürokratlarla, yabancı misyona Doğu Türkistan davasının anlatılması konusunda çok büyük görev ifa etmektedir. Eskiden gösteriler, paneller, konferanslar Kayseri'de yapılmaktaydı. İşin doğru yerde ve doğru zamanda yapılması zarureti gereği olarak Ankara şubemiz açıldıktan sonra panel, konferans, oturum, protesto gösterileri, basın açıklamaları, basın toplantıları gibi etkinliklerimizi daha çok Ankara'ya kaydirdik. Yaklaşık üç, dört senelik süreçte çok olumlu sonuçlarını aldık. Bu vesile ile yabancı misyonlarla, yabancı ülke temsilcileriyle tanışma fırsatımız oldu. Ayrıca Türkiye'deki siyasilere Doğu Türkistan meselelerini anlatma fırsatımız oldu. Bürokrasiyle birebir görüşüp derdimizi anlatma fırsatımız oldu.

Ayrıca bürokrasiyle ve başka kesimlerle ilgili meselesi olan hemşerilerimizin uğrak yeri Ankara'daki Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği şubesidir. Bir Doğu Türkistanlı yurt dışından gelsin veyahut ta Türkiye'nin herhangi bir vilayetinde yaşıyor olsun, sağlıkta, siyasetle, bürokrasiyle ya da herhangi bir sebeple sıkıntısı veya problemi olduğu zaman doğrudan Ankara'ya gider. O şubemiz konsolosluk gibi hiçbir maddî talepte bulunmadan kardeşlerimize yardım etmektedir.

En aktif teşkilatız dediniz. Çalışmalarınızı yürütürken Çin'in bir baskısına maruz kalıyor musunuz ya da kaldınız mı?

Tabi ki. Sizin için birkaç tane somut örnek verirsem Çin'in bizden ne kadar tedirgin olduğunu, konuya nasıl hassas yaklaştığını çözebilirsiniz. Çin Halk Cumhuriyeti Devleti'nin Ankara büyük elçisi Kayseri'ye yedi, sekiz defa ziyarete gelmiştir. Yani son on sene içerisinde Çin büyük elçisinin Türkiye'de en fazla ziyaretine mazhar olan vilayet Kayseri'dir. Bunun nedeni Kayseri'deki Doğu Türkistan varlığıdır. Kayseri'deki Doğu Türkistan varlığı Çin'in kalbine bıçak gibi saplanmaktadır. Çünkü Türk varlığına ve Türklere karşı Çin'in uygulamış olduğu politikaları her vesileyle gündeme getirerek Türk kamuoyunu bilinçlendirme ve bilgilendirme vazifesini yerine getirmektedir. Bu Çin'i ciddi olarak rahatsız etmektedir.

Bunun dışında, Kayseri'de Anadolu Fuarı isminde bir fuar var. Bu fuarda Çin Halk Cumhuriyeti Devleti büyük elçiyi göndererek bir reyon açmak istedi. Burası uluslar arası bir fuar değil. Burası panayır mahiyetinde, sergi mahiyetinde küçük, yöresel, şehir bazında bir fuar. Buraya hiçbir ülke reyon açmak düşüncesinde değilken Çin Halk Cumhuriyeti Devleti hangi amaçla, hangi maksatla, hangi kötü niyetle buraya reyon açmak istiyor? Bu çok manidardır. Bu çabaları bizim girişimlerimiz sonucu, büyük şehir belediyesiyle, resmi yerlerle, siyasilerle görüşmemiz sonucu bu düşünceleri ters tepmiştir, gerçekleşmemiştir.

Yine Çin'in Şiyan şehri ile Kayseri'nin kardeş şehir ilan edilmesi için Çin büyük elçisi Kayseri'ye gelmiştir. Teşkilatımızın hemen konuyu yetkililerin gündemine getirerek Kayseri'deki sivil inisiyatifi ve siyasileri harekete geçirerek Çin büyük elçisinin bu hareketinin yanlış olduğunu, eğer Kayseri'nin gerçekten Çin'deki bir vilayetin kardeş şehir ilan edilmesi gerekiyorsa bunun Doğu Türkistan'daki herhangi bir vilayetle Kaşgar, Yarkent, Aksu, Gulca gibi şehirlerle kardeş şehir ilan edilmesinin daha doğru ve mantıklı olduğunu söyledik ve Çin büyük elçisinin eli boş dönmesini sağladık.

Türkiye'de pek çok üniversite var. Yani uluslar arası düzeyde saygınlığı olan ciddi üniversiteler var. Fakat, Kayseri Erciyes Üniversitesi'ne geçtiğimiz yıllarda Çin büyük elçisinin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin büyük gayretleriyle Çin Bölümü – Çinoloji bölümü açıldı. Burada kaç tane talebe okuyor? Bu hangi amaca hizmet ediyor? Bu bölümün açılmasındaki asıl amaç nedir? Yine biraz önce saydığım nedenlerden dolayı Çin'in buraya gösterdiği hassasiyet, buradan duyduğu tedirginlikten dolayı Çin büyük elçiliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin desteğiyle Erciyes Üniversitesine Çinoloji bölümü açılmıştır. Bu bölüm sayesinde Çinliler Kayseri'ye gelip gitmektedir. O gelip giden Çinlileri de biz iyi biliyoruz, Doğu Türkistan mahallesiyle, Doğu Türkistan teşkilatıyla, derneğiyle ilgili istihbarî amaçla geldiklerini çok iyi biliyoruz. Çok sağlam yerlerden bununla ilgili bilgilerimiz var. Burada tabi ki bu ziyaretlerin ardı arkası kesilmedi. Çin büyük elçisinin gerek vali beyi ziyaretinde olsun, gerek rektör beyi ziyaretinde olsun, gerek belediye başkanını

ziyaretinde olsun, gerek ticaret odası ve barolar birliğini ziyaretlerinde olsun biz her zaman Çin büyük elçisinin karşısına çıkarak, Doğu Türkistan'da otuz beş milyon Türk'e yaptığı zulmü yüzüne haykırmışızdır ve her geldiğinde Çin büyük elçisi pişman olarak geri dönmek zorunda kalmıştır.

Çin'in ilgisi Anakara'daki teşkilatlanmamızdan sonra daha da artmıştır. Ankara'da yaptığımız faaliyetler Çin'i ciddi olarak rahatsız etmiştir. Çünkü Kayseri kabuğunu kırarak Ankara'daki siyasî faaliyetlerimiz Çin'de bir tedirginlik yaratmıştır. Bu konuda Çin'in çeşitli ayak oyunları, çeşitli siyasî oyunlar oynadığını biz daha iyi müşahade etmekte ve görmekteyiz. Biz Çin'in Kayseri'deki teşkilatımıza yönelik zaman zaman bazı kişileri aracı koyarak rahatsız olduklarını dile getirdiklerini ve diyalog istediklerini, görüşmek istediklerini, Çin'e götürüp oraları kendi gözünüzle görün diye davette bulduklarını bilmekteyiz.

Doğu Türkistan'ın şundaki durumunu nasıl görüyorsunuz?

Doğu Türkistan'ın şundaki durumunu üç yönü ile ele alabiliriz. Bizim açımızdan, Doğu Türkistanlılar açısından üç önemli maddeyi içeriyor.

Birincisi Doğu Türkistan tarihinde hiç olmadığı kadar bağımsızlığa yakındır. Bunun gerekçesi de Çin'in önü alınamaz yükselişi, Çin'in ekonomik olarak, askerî olarak, siyasî olarak her geçen gün biraz daha dünyayı, özellikle Batıyı ve Amerika'yı tehdit eder pozisyona erişiyor olmasıdır. Bu Doğu Türkistanlılar için büyük bir fırsat. Çünkü Batı ve Amerika Çin'in bu gidişatına dur diyebilmek için Doğu Türkistan kartını, kozunu oynayacaktır. Tabi ki burada biz de tarihi fırsatlardan kendimize pay çıkartarak, bu fırsatları en iyi değerlendirerek bağımsızlığımız için atabileceğimiz adımları çok iyi hesaplamamız gerekir, çok hazırlıklı olmamız gerekir.

Bu durumun olumsuz yönü de şudur ki, Çin bu tehdidi göz önünde bulundurarak Doğu Türkistan'da bazı projeleri yürürlüğe koymuştur. Bu projelerinde Doğu Türkistan'ın imhasına yönelik gelecekte bu yumuşak karnın kendisine sorun oluşturamayacak bir hâle getirilebilmesi için oraya çok yoğun bir şekilde Çinli göçmen yerleştirilmekte, oranın demografik yapısının, insan unsurunun Çin'in lehine, Doğu Türkistan aleyhine gerçekleşmesi için çeşitli projeler ortaya koymaktadır. Bunlar arasında Doğu Türkistan'daki Türk nüfusa doğum kontrolü uygulanmaktadır. Bunun dışında sağlıksız yaşam koşulları nedeni ile başta tüberküloz olmak üzere çeşitli hastalıklardan ölüm oranlarının çok yüksek olması, uyuşturucu kullanımının çok yüksek olması ve son yıllarda ise devlet eli ile AIDS gibi çağın vebasının orada yayılıyor olması bizi

fazlasıyla endişelendirmektedir. Doğu Türkistan gibi kapalı bir rejimde kapalı bir yönetimde nasıl oluyor da dünyanın en açık ve en rahat ülkelerinde boy göstere AIDS gibi bir hastalık Doğu Türkistan'da bu derece belki de Batılı ülkelere çok daha yaygın oluyor? Bu çok endişe verici ve çok düşündürücü bir durumdur. Bu denli yaygın olması bizde bu işin devlet eli ile yapılıyor kanaatini oluşturmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda Doğu Türkistan'da yapılmış olan nükleer denemeler ve radyoaktif atıklar Doğu Türkistanlılar üzerindeki kalıtsal tahribatlar yapmıştır. Bugün Doğu Türkistan'da sakat doğumlara, kanser vakalarına ve erken ölümlere sebep olmaktadır. Bunun dışında Çinliler ile evlenmenin teşvik edilmesi, Çinlilere istihdamın açık olması, hükümlü Çinlilerin buraya zorunlu olarak yerleştirilmesi, Çinli milislerin varlığı, yarı çiftçi yarı asker dediğimiz sayıları milyonlarla ifade edilen Çinlilerin devlet teşviki ile getiriliyor yerleştiriliyor olması, Doğu Türkistan için işin felaket yönüdür.

Çin tehdidin, bölünmenin geldiğini görerek, hukuk, insanlık, ne vicdan tanımaz hâlde Doğu Türkistan'ı alabildiğince mahvetmeye çalışmaktadır.

Sürgündeki Doğu Türkistan Hükümeti ve faaliyetleri hakkında bilgi verir misiniz?

Sürgünde hükümet kurulması aşamasında arkadaşlar bizimle de istişarede bulundular. Bu hükümetin başbakanı ve cumhurbaşkanı bizim arkadaşımız. Yani onlarla biz diyalogda bulduk. Defalarca görüştük. Hatta Amerika'ya gittik. Bize fikirlerimizi sordular. Biz tabii olaya çok sıcak baktığımızı, çok olumlu baktığımızı onlara ifade ettik. Ama gelinen noktada biz Türkiye'deki ve değişik ülkelerdeki Doğu Türkistan teşkilatlarında ve bu Doğu Türkistan davasına yön veren arkadaşlarla durumu istişare ettik. Sonra Doğu Türkistan Sürgünde Hükümeti gibi çok önemli ve çok ehemmiyetli bir ismi genel kabul görebilecek, halkın büyük bir ekseriyetinin olurluğunu almış ve bugün bağımsızlık mücadelesi veren teşkilatların istişaresi ile, ortak kabulü ile ancak karar alınabilecek bir oluşum olduğunu arkadaşlarımıza ilettik. Ben şahsen buradan birkaç arkadaşla Amerika'ya gittim. Böyle bir şeyi aceleciliğe getirip, bir oldubittiyle yaparsanız bu halkımıza yarardan çok zarar getirir. Hükümet dediğimiz olay çok ciddi bir kavramdır, çok önemli bir isimdir. Bununla doğru orantılı olarak halkımızda uyandıracağı umut çok büyük olacaktır. Eğer bunun gereğini doğru olarak yerine getiremezseniz, bu sorumluluğu, şuuru, bilinci doğru olarak ortaya koyamazsanız, halkımıza önce büyük bir umut verirseniz sonra da büyük bir yıkıma sebep olursunuz. Ayrıca ikinci bir hükümet kurma şansımız da olmaz. Sürgünde Hükümet dediğimiz olay çok önemli ve ehemmiyetlidir. Bizim bu ismi zedelemememiz lazım. Onun için bir

büyük uzlaşmadan sonra biz bu işi beraber yapalım dedik. Arkadaşlarımız hâlâ benim anlamadığım bir şekilde yangından mal kaçırır gibi acelecelikle hükümet kurdular. Bugün gelinen noktada biz tabi ki gittik durumu anlattık, ricada bulunduk, bu şekli ile orada olamayacağımızı söyledik ve geri geldik. Biz geldikten sonra hükümet ilan edildi. Biz o gün söylediklerimizin bugün gerçekleştiğini görüyoruz. Çok büyük bir isim, büyük bir şaşaa, büyük bir etiketle ortaya çıktı ama hükümet olarak yapılan hiçbir icraat yok. Bu durum halkımızı da bizi de üzmemekte. Tabi ki önümüzdeki dönemde nasıl bir yapılanma olur, nasıl bir çalışma olur ama mutlaka Doğu Türkistan'ı temsil eden Doğu Türkistan adına gerçekten umut olabilecek ve uluslar arası arenada ciddi bir muhatap kabul edilecek ciddi bir hükümetin elzemliği ve ivediliği kaçınılmazdır. Böyle bir hükümet mutlaka kurulacaktır. Bunun kurulması da engellenemez. Ama şartlar olgunlaştıktan sonra olacaktır, böyle acelecelikle değil. Hükümetle ilgili görüşlerimiz de budur.

Gittiğimizde bu şekilde hükümeti kurmayın dedik. Bizim hükümette yer almamızı çok istediler ama biz bu şartlar altında hükümette yer alamayacağımızı söyledik. Gelirken de hükümetin ne lehine ne aleyhine hiçbir şey söylemeyeceğimizi kendilerine söyledik.

Sürgündeki hükümet Amerika Birleşik Devletleri'nde kuruldu. Amerika'nın sürgündeki hükümete bir desteği söz konusu mu acaba?

Amerika'nın sürgündeki hükümete ciddi bir desteğinin olduğunu zannetmiyorum. Ciddiyi bırakın herhangi bir desteğinin olduğuna inanmıyorum. Amerika'nın sürgündeki hükümete bir desteği olsaydı bunu açık ve bariz bir şekilde görürdük. Bu fark kendini hemen hissettirirdi. Ben arkadaşlarla görüştüğümde de açıkça sordum böyle bir destek söz konusu ise bunu bilmek istediğimizi söyledik ve arkadaşların bize verdikleri cevap çok açıktır. Ama bu manada şunu sorarsanız Doğu Türkistan meselesine bir yabancı ülkenin ya da başka bir gücün destek vermesini ister misiniz, memnuniyetle, severek isteriz. Bizim düşüncemiz yine biraz önce bahsettiğiniz gibi düşmanımın düşmanı dostumdur mantığı ile bugün bizim Çin dışında Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı yönünde iş birliği yapamayacağımız hiçbir güç ya da hiçbir ülke yoktur. Şunu da belirtmeliyim ki eğer Doğu Türkistan meselesi ciddi bir şekilde müzakereye açık olursa Çin'le bile oturulur masaya o konu bile müzakere edilir. Bu konuda tavrımız çok nettir.

Bizim nihai hedefimiz Doğu Türkistan'ın hür ve tam bağımsızlığıdır. Bunu her platformda söylemek ne getirir ne götür tartışılır ama bizim gönlümüzde yatan, ruhumuzu tatmin eden cevap da budur. Ama tabi ki bu bir aşamadır bir süreçtir. Meselâ bir

teşkilatlanmada önce sürgünde bir hükümet kurmadık. Önce bir dernek olarak kurduk, daha sonra dernek genel merkezi oluştu, daha sonra bu federasyon oldu, ondan sonra konfederasyon bunun akabinde sürgünde bir hükümet olabilir. Sürgünde hükümet dediğimiz olay da zaten hükümetin bir ön safhasıdır, ön çalışmasıdır. Daha sonra hükümet kurulduğu zaman zaten bu bağımsız bir devletin hükümeti olur. Bizim ve teşkilatımızın görüşü Doğu Türkistan'ın bağımsızlık meselesinin çeşitli safhalardan geçerek nihai hedefe ulaşmasıdır. Burada bizde aynı görüşteyiz. Tabi bu kimle, ne zaman ve hangi platformda konuştuğunuza bağlı olarak değişir. Herkese aynı cevabı veremezsiniz ama kalbimizden geçen tam bağımsızlıktır.

Çin'i Doğu Türkistan'ın bağımsızlık konusunda ikna etmek mümkün olabilir mi?

Çin'i bekleyen ciddi bir tehdit var. Kayseri'de yaşayan Doğu Türkistanlılar ve Doğu Türkistan ile ilgili bir teşkilatın varlığından son derece rahatsız. Devlet olarak Kayseri'ye verdiği ehemmiyeti çok iyi biliyoruz. Çin Doğu Türkistan meselesinin kullanılarak kendisinin parçalanacağını, kendisinin bölüneceğini çok iyi biliyor. Bunun istihbarî manada iç birimlerine tebliğ ederken de bahsediyor. İstihbarî manada yine kendi emniyet güçlerine ve istihbarat güçlerine açıktan söylüyor. Diyor ki, "Amerika başta olmak üzere Batılılar, emperyalistler Doğu Türkistan'ı kullanarak Çin'i parçalamaya yönelik faaliyetlerini arttıracaklar buna dikkat edelim." Çin bunu bilirken şunu da çok iyi bilmesi lazım, eğer Çin gelecekte demokrasiden ve insan haklarından yana bir tavır alma yolunu seçmezse ve bu bağlamda Doğu Türkistan halkına kendi kaderini kendi tayin etme ve insanca yaşama hakkını vermezse bu korktuğu, endişe duyduğu gerçeğe mutlaka yüzleşecektir.

Biz hiçbir zaman Çinlilerle savaşmayı, Çinlilerle sürekli bir askerî ya da siyasi mücadelede bulunmayı istemiyoruz. Kimse istemez. Çünkü bizim de burada pek çok kaybımız söz konusu olacaktır. Doğu Türkistan halkı da çok büyük zayıflar verecektir. Burada biz Batıyla bir işbirliğine girdiğimiz zaman ya da diyelim ki Çin'i parçalamaya yönelik oyunun bir parçası olduğumuz zaman ister istemez bizi birileri kullanacaktır. Biz de bağımsızlığımızı elde edelim derken çok büyük kayıplar vereceğiz. Tabi ki biz bu kayıpları verirken Çin de kayıplar verecektir. Çin de çok yönlü kaybedecektir. Biz de bunu istemiyoruz. Onun için Çin'in akıllı yolu seçmesi ve oturup Doğu Türkistan halkıyla bu konuları görüşmesi gerekmektedir. Doğu Türkistan halkının temsilcileriyle, Doğu Türkistan halkını temsil eden teşkilatlarla bu konuları görüşmesi gerekmektedir. Durum böyle olduğu zaman biz Çin'le gelecekte Doğu Türkistan'daki üretilen zenginliklerin ortak paylaşılacağı, ticarî

ilişkilerin alabildiğine geniş ve güvenlik içinde yaşayan iki komşu olmak ve kalmak şansı vardır. Bu Çin için de bizim için de büyük bir emniyettir. Bizim için de bu en mantıklı en akıllı tercihtir. Ama Çin buna yanaşmadığı zaman, ben burayı asimile ederim, yok ederim, burayı ben kendi toprağım yaparım ve buradaki insanları katlederim diye düşündüğü zaman da Doğu Türkistan gerek Batılılarla olsun gerek Amerika'yla olsun, Japonlarla olsun, Rusya'yla olsun, iş birliği yaparak Çin'in parçalanması ve Doğu Türkistan'ın buradan özgür bir devlet olarak çıkması için her türlü iş birliğine açık olacaktır. Tabi burada birinci önceliğimiz milletimizin menfaati, ikincisi de bizimle iş birliği kuracak, bizimle ortak olacak ülkenin menfaatidir.

Son yıllarda Doğu Türkistan'a gittiniz mi? Eğer gittiyse izlenimlerinizi öğrenebilir miyiz?

Ben gitmedim ama geçenlerde annem ve babam gitti. Annem ve babamın gördüğü izlenimler şu şekilde; geçici bir ekonomik düzelmeden bahsediliyor. Aslında normal standartların çok altındadır. Annem ve babamın mukayeseleri 1949'daki Mao ihtilali sırasındaki yoklukla, bugün dünya standartlarının çok altında olan bir realite onları memnun edebiliyor. Ama Çin'in buradaki uygulamaları dünya standartlarının çok altındadır. Şunu da açıkça söyleyeyim biz oradaki adamların yeme içmesinden bahsediyoruz ama bütün yaşam standartları dünya standartlarının çok üzerinde olsa yine bizim amacımız Doğu Türkistan'ın bağımsızlığıdır. Bizim amacımız, iyi yemek, iyi içmek, iyi gezmek, iyi giyinmek değil. Biz orada kötü yaşasak da iyi yaşasak da asırlardan beri binlerce yıldır kendi vatanımız olan toprakların sahipleri olarak, belki o toprakların fakir bekçileri olsak da, o toprakların sahipleri olarak, hür olarak yaşamak istiyoruz. Eğer çok iyi yaşamak istiyorsak gideriz Batı ülkelerinden birine, Avrupa ülkelerinden birine orada sığınmacı olarak yaşarız. Oranın yaşam standartları daha yüksek, daha rahat yaşayabiliriz ama bizim amacımız bu değildir. Bizim amacımız kendi topraklarımızda bağımsız yaşamaktır. Bütün Doğu Türkistanlıların zenginliklerine el konulmuş, malları mülkleri ellerinden alınmıştır. Din ve vicdan özgürlükleri diye bir şey söz konusu değildir. Böyle bir ortamdan çıkıp aradan otuz sene geçtikten sonra Doğu Türkistan'a gidenler oradaki insanların yeme içme serbest olduğunu gördükleri zaman çok iyi olmuş diyorlar.

Şartlar olgunlaşırsa Doğu Türkistan'a geri dönmeyi düşünür müsünüz?

Tabi ki. Öncelikle ben Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, yetmiş milyonun bir ferdi olarak yaşamaktan şeref duyuyorum, onur duyuyorum. Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşadığımız için Allah'a da

şükrediyorum. Hiçbir sıkıntımız, hiçbir kaygı ve gamımız yok. Türkiye'nin derdi benim kendi derdimdir. Sevinci, kıvancı da benim kendi sevincim ve kıvancımdır. Tabi ki birde gerçek var biz Doğu Türkistanlıyız. Doğu Türkistan bağımsız olursa benim buradaki bütün sosyal yaşantım, ekonomik durumum, eğitimim ne olursa olsun bütün şartları bir kenara bırakarak Doğu Türkistan'a giderim. Çünkü orada benim ecdadımın yaşamış olduğu, ecdadımın kanının dökülmüş olduğu toraklara karşı bir borcumuz en azından bir vicdanî borcumuz var. Oranın bize ihtiyacı varsa eğer ki böyle bir ihtiyacı olursa seve seve gideriz. Ama gitme şartımız da şu olur ora bağımsız olmadan oraya gitmemiz söz konusu olamaz. Çünkü bağımsız olmadan oraya gittiğimizde bizim ne düşüncemize, ne çalışmamıza mani bir şey olmaması lazım. Yani oraya gittiğimiz zaman biz şu görev olursa gideriz diye bir beklentimiz de yok. En basit bir görev olsa bile gideriz.

Sonuç

Doğu Türkistan meselesi önemli bir mesele olmasına rağmen Türkiye'de basında ve siyasi arenada kendisine fazlaca yer bulamamaktadır. Çin ile olan ticarî ilişkilerin bozulmaması adına görmezden gelinen Doğu Türkistan'ın bir *Türk Cumhuriyeti* olduğu unutulmamalıdır. Doğu Türkistan ekonomik çıkarlar için feda edilebilecek bir coğrafya değildir. Orada yaşayan soydaşlarımız ise asla ve asla feda edilemez.

Türkiye Cumhuriyeti bulunduğu coğrafya nedeni ile üstlenmiş olduğu tarihi misyonu yerine getirmeli ve Doğu Türkistan'a sahip çıkmalıdır.

Milletlerin tarihinde inişler ve çıkışlar vardır. Türk milleti elbet bir gün doğru çizgiyi yakalayacaktır. Temennimiz en yakın zamanda olmasıdır.